

of which coincides or does not match the national identity in three regions of the eastern region, on the one hand, and 5 regions of the Western and the city of Kyiv – on the other. The conclusion was made that the loss of linguistic identity of more than the half of ethnic Ukrainians in Donetsk and Lugansk regions in favor of the Russian language and even greater Russification of representatives of other ethnic groups. In the western region language identity of Ukrainians, Russian and other peoples is almost completely preserved, Ukrainianization percentage does not exceed 17 %. The data survey initiated by the Institute of Ukrainian Language National Academy of Sciences of Ukraine, indicate that the evaluation of their own language competence in the Ukrainian and Russian is a rather subjective factor, which has specific regional characteristics. Comfortable communication in a certain language does not always coincide with the actual use, and their correlation also depends on the region where the informant lives. Data on the regional peculiarities of bilingualism should be considered when planning specific measures to strengthen the position of Ukrainian as the state language.

Key words: bilingualism, language identity, linguistic skills, mother tongue, the language of everyday communication, the language of comfortable intercourse.

УДК 811.161.2'366.5

Валентина Фурса

СЛОВОЗМІННА ПАРАДИГМАТИКА ІНШОМОВНИХ НЕВІДМІНЮВАНИХ ІМЕННИКІВ

У статті виокремлено й схарактеризовано словозмінні парадигми іншомовних невідмінюваних іменників у сучасній українській літературній мові. Типи парадигм відмінювання таких іменників систематизовано на основі спільності відмінкових закінчень однини й множини, класифікаційної морфологічної категорії роду, семантики, акцентних особливостей, морфонологічних змін та орфографії. Словозміна невідмінюваних іменників іншомовного походження становить розгалужену систему щодо морфологічного вираження грамем іменникових категорій, утворюючи відміну з нульовою флексією, або іменникову нульову відміну. На основі класифікаційної категорії роду та семантичних і формальних ознак невідмінювані іменники об'єднано у вісім парадигм: чотири повні та чотири неповні. Повні семичленні відмінково-числові парадигми формують невідмінювані іменники, що мають форми і однини, і множини. Неповні семичленні відмінково-числові парадигми утворюють невідмінювані іменники, представлені системою форм одного ряду – однини або множини.

Ключові слова: невідмінювані іменники, морфологічна парадигма, словозміна, грамема, нульова відміна, відмінок, рід, сингулятиви, плюративи.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. В останні десятиліття морфологічна парадигматика активно розвивається в загальнотеоретичному і прикладному аспектах та як «розділ морфології описує парадигми змінних лексико-граматичних класів» [9, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно термін «парадигма» вживають у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це будь-який клас мовних одиниць, протиставлених одна одній і водночас об'єднаних за наявністю в них спільної ознаки; модель чи схема організації такого класу. Парадигма ж у вузькому розумінні – сукупність морфологічних форм того самого слова, тобто морфологічна парадигма, для якої характерне: 1) наявність стабільної частини (основи, кореня), що вказує на тотожність лексеми в усіх її граматичних видозмінах; 2) фіксація точного переліку її (лексеми) компонентів-словоформ, що надає парадигмі статусу закритого класу форм; 3) однозначна відповідність кожного компонента-словоформи парадигми і пов'язаного з ним спеціального форманта; 4) закріплений порядок розташування компонентів-словоформ парадигми [6, с. 40].

Морфологічні парадигми мають свою структуру, яка визначається інвентарем морфологічних категорій, що характеризують кожну частину мови. Зокрема, це категорії роду, числа та відмінка, істот/неістот іменника, співвідносні з іменниковими категорії роду, числа та відмінка прикметника, дієслівні категорії часу, виду, способу, особи, числа, значення яких переважно виражається флексією [4, с. 24]. Парадигми слів однієї частини мови мають однакове внутрішнє упорядкування, однаковий набір закінчень для одного типу відмінювання чи дієвідмінювання.

Словозміна іменників сучасної української літературної мови презентує семичленну семантико-синтаксичну категорію відмінка – називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий і кличний відмінки, двочленну категорію числа – однина і множина, класифікаційну категорію істот/неістот. Якщо структура іменникових парадигм визначається категорійними значеннями іменника та кількістю членів граматичної категорії, то критерієм виділення загальної сукупності парадигм іменника певної відміни, групи є різна морфологічна реалізація окремих членів категорії – грамеми називного, родового, давального, знахідного, орудного, місцевого і кличного відмінків, грамеми однини чи множини, істот/неістот, засобами вираження яких є флексія, оскільки в українській мові та сама флексія виражає ряд категорійних значень.

Система відмінювання іменників сучасної української мови охоплює шість відмін – традиційно виділювані чотири відміни, V відміну утворюють іменники прикметникового походження, які зберігають ті самі флексії, що й у прикметників, VI відміну формують невідмінювані іменники. Два останні граматичні класи іменників виділено на підставі властивих їм загальноіменникових граматичних характеристик – категорій роду, числа і відмінка, істот/неістот, що мають морфологічне вираження. Як зауважує І. Р. Вихованець, специфіка іменників VI відміни полягає в тому, що вони належать до своєрідного граматичного іменникового підкласу з морфологічного погляду, характеризуються омонімічними відмінковими формами однини і множини, наявністю нульової флексії, тобто ці іменники морфологічно належать до відміни з нульовою флексією, або іменникової нульової відміни [6, с. 111].

Мета пропонованої статті – виокремити та систематизувати парадигми відмінювання іншомовних невідмінюваних іменників за кількома диференційними критеріями: 1) спільністю відмінкових закінчень однини й множини; 2) класифікаційною морфологічною категорією роду; 3) семантикою; 4) акцентними особливостями; 5) морфологічними змінами; 6) орфографією. Зауважимо, що з-поміж цих критеріїв визначальним для іменників нульової відміни з омонімічними флексіями є класифікаційна категорія роду, що виражається за умови, якщо вони вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з іншими словами у структурі словосполучення або речення, зокрема з атрибутами та формами минулого часу дієслів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На підставі зазначених критеріїв у сучасній українській мові іншомовні невідмінювані іменники нульової відміни об'єднано у вісім парадигм: чотири повні та чотири неповні.

До першої повної парадигми належать невідмінювані субстантиви-апелятиви чоловічого роду. За семантикою ці іменники розподілено на три підгрупи: 1) назви осіб чоловічої статі: *гідальго, греф'є, гуру, денді, ефенді, імпресаріо, кабальєро, кадї, казі, каудильйо, квазімодо, кітароне, комільфо, круп'є, кулі, кулісьє, куртьє, кутюр'є, кюре, маєстро, макі, мафіозі, мачетере, мачо, мікадо, падке, папараці, порт'є, рамолі, рантьє, ранчеро, ребе, рефері, сек'юриті, тифозі, тореро, хаджі, чичероне, шансон'є, якудза, янкї, япі* та ін.; 2) назви фаунонімів: *агамі, ара, арні, боа, буфало, гризлі, ему, жако, зебу, какаду,*

карибу, лорі, маго, макі, марабу, нанду, поні, сапажу, фіфі, фламінго, шимпанзе та ін.; 3) назви неживих предметів: кабукі, кавасакі, мачете, комбі, луї, наргіле, романсеро, саламурі, сантурі, чангі тощо.

Друга повна парадигма об'єднує невідмінювані іменники-апелятиви жіночого роду, що виступають назвами: 1) осіб жіночої статі: *емансипе, інженю, камер-фрау, капокоміко, леді, мадам, міледі, міс, місіс, містрис, пані, пері, фрау, фрейлен, фрекен, фру* та ін.; 2) фаунонімів: *батерфіш, гурамі, івасі, ківі, окані, путасу, цеце, чау-чау* тощо; 3) неживих предметів: *авеню, альма-матер, бере, настіччо, страдиварі, фейхоа, штрассе* та ін.

Третій тип нульових парадигм репрезентують невідмінювані іменники з омонімічними відмінковими формами, які зафіксовані в словниках української мови як грамеми чоловічого і жіночого роду, зокрема: 1) назви осіб: *візаві, зомбі, конференсьє, парвеню, протезе, ультра, фольксдойче, хіні (gini)*; 2) назви фаунонімів: *альпака, амхара, бібабо, гну, гуанако, гупі, динго, кенгуру, колі, колібрі, окані, рамбульє* тощо.

Четверту нульову парадигму утворюють невідмінювані субстантиви середнього роду, які виступають назвами: 1) рослин: *авокадо, алое, какао, каланхое, катеху, квебрахо, манго, мате, сорго* та ін.; 2) будівель та частин площі: *ательє, бістро, бунгало, депо, іглу, кабаре, інтернет-кафе, казино, кафе, купе, медресе, палацо, плато, пуебло, ранчо, фойє, шале, шапіто, шосе* тощо; 3) взуття, предметів одягу, прикрас: *бікіні, боа, болеро, галіфе, кашне, кепі, кімоно, кольє, манто, матине, сабо, сарі, сомбреро, фередже* та ін.; 4) музичних інструментів: *банджо, кантеле, концертино, піаніно, пікколо, фортепіано, чембало, чонгурі*; 5) засобів пересування та машин: *авізо (судно), авто, газодинамо, ландо*; 6) предметів хатнього вжитку: *бра, гале, канане, саше* тощо.

Певна частина іншомовних невідмінюваних іменників сучасної української мови формує неповну, семичленну відмінково-числову парадигму відмінювання. Її мають однинні та множинні іменники, представлені системою форм одного ряду – однини або множини. Сингулятиви виражають значення неозначеної сукупності, колективної єдності, недиференційованого узагальненого поняття, індивідуалізації, а плюративи – роздільно-складної (цільної) множинності, парності [3, с. 15].

Як відомо, до сингулятивів належать такі основні групи іменників: а) матеріально-речовинні іменники, які називають необчислювані

референти (різні речовини, матеріали, хімічні сполуки, продукти харчування, атмосферні явища, продукти життєдіяльності, залишки тощо); б) абстрактні іменники (назви дій і процесів, властивостей і ознак, почуттів, хвороб, наукових термінів); в) власні назви, оскільки вони виступають індивідуальними найменуваннями окремих одиничних денотатів; г) субстантиви із значенням збірності та сукупності.

Зважаючи на це, невідмінювані іменники, які мають тільки форму однини, об'єднуємо у три неповні відмінково-числові парадигми:

1) загальні (апелятиви) та власні (оніми) іменники чоловічого роду, що номінують: а) іншомовні імена та прізвища, що закінчуються на голосний: *Анрі, Барб'є, Беранже, Буало, Гальвані, Гюго, Данте, Маріо, Тассо, Фірдоусі, Шоу*; б) страви та напої: *бефстроганов, брі, каберне, капучино, рістрето, сапераві, сулугуні*; в) танці, танцювальні форми та фрагменти балету: *бугі-вугі, мамбо, мірзаї, фламенко, хіп-хоп, шимі*; г) барвники: *індантеблау, метилблау, нейблау*; г) географічні об'єкти (острови, півострови, порти, штати): *Абу-Дабі, Аліканте, Бенгазі, Гаїті, Кіпрі, Мануту, Огайо, Сомалі, Таїті, Теннессі, Хоккайдо*; д) вітри: *майстро, памперо, сироко, торнадо* тощо;

2) невідмінювані загальні (апелятиви) та власні (оніми) іменники жіночого роду, зокрема: а) назви хвороб: *бері-бері, мільдью*; б) назви різноманітних мов і діалектів: *архара, банту, гінді, гіндустані, есперанто, зулу, йоруба, канурі, кечуа, комі, майя, мунда, пехлеві, пушту, сомалі, суахілі, урду, хауса* тощо; в) назви географічних об'єктів (держави, річки, гори): *Ай-Петрі, Арагві, Бангладеш, Вануату, Зімбabwe, Конго, Малаві, Малі, Міссурі, Перу, По, Тахо, Бангі, Укаялі, Урарту* та ін.;

3) невідмінювані загальні та власні іменники середнього роду, з-поміж яких виокремлюємо такі підгрупи: а) назви страв та напоїв: *аліготе, безе, віскі, глясе, драже, ескімо, желе, какао, кліко, консоме, лечо, мартіні, мате, монпансьє, праліне, пюре, рагу, соте, суфле, філе, фрикасе, хачапурі* тощо; б) мистецька лексика (театральне, музичне, образотворче мистецтво): *адажіо, алегрето, альфреско, ампуа, анданте, арпеджіо, бельканто, буре, вібратор, кантабіле, крокі, ламенто, ларгето, легато, мецо, ню, паспарту, піано, попурі, престо, ревію, ритенуто, соло, сольфеджіо, сопрано, тремоло, туше, фортисимо, фугато* та ін.; в) спортивна лексика: *антраша, дербі, дзюдо, карате, краузе, пенальті, ралі, родео, сальто, самбо, сумо* тощо; г) комерційні та фінансові терміни: *ажіо, альпарі, банко, дам-*

но, *делькредере, дизажіо, жиро, інкасо, камбіо, карго, конто, лоро, порто* та ін.; г) юридично-правова лексика: *алібі, вето, досьє, експозе, ембарго, комюніке, модус вівенді, фелоні*; д) лексика розваг, картярських ігор: *бакара, більбоке, бінго, го, ватерполо, доміно, лото, макао, поло, регбі, серсо*; е) назви географічних об'єктів (міста, селища): *Аліканте, Апіа, Баку, Бамако, Бенгазі, Ватерлоо, Делі, Кентербері, Кіото, Локарно, Мануту, Нагано, Нагасакі, Осло, Сакраменто, Сухумі, Тбілісі, Тіксі, Токіо, Торонто, Туапсе, Чарджоу, Чикаго* тощо.

Невідмінювані іменники, що вживаються тільки в множині, формують одну неповну парадигму і мають спільну сему «сукупна множинність». Більшість невідмінюваних плюративів виступають назвами народів, народностей, націй: *адиге, архара, банту, басар-бату, басуто, ваорані, зулу, йоруба, канурі, кечуа, комі, лао, майя, малаві, мансі, марі, маратхі, мунда, мяо, малаямі, мандинго, маорі, пуебло, сомалі, суахілі, суомі, удеге, ханти, хауса* та ін.

Система морфологічних парадигм відображає не тільки словозмінні явища, а й поширеність їх у лексичному складі сучасної української мови, тобто лексичне наповнення парадигми. Так, з-поміж іншомовних невідмінюваних іменників нульової відміни найбільш продуктивними за кількістю лексичних одиниць є парадигми, репрезентовані іменниками, які мають тільки форму однини. Це пояснюється тим, що більшість з цих одиниць – терміни різних галузей знань, що мають корпоративний характер.

Іншомовні невідмінювані іменники нульової відміни зберігають стабільність у наголошуванні та не виділяють парадигм із морфологічними особливостями.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, словозміна невідмінюваних іменників іншомовного походження сучасної української літературної мови становить розгалужену систему щодо морфологічного вираження грамем іменникових категорій, утворюючи нульову відміну. На основі класифікаційної морфологічної категорії роду, спільності відмінкових закінчень однини й множини, семантики, акцентних особливостей, морфологічних змін та орфографії невідмінювані іменники об'єднуються у вісім парадигм: чотири повні та чотири неповні. За своїм наповненням неповні відмінково-числові парадигми іншомовних невідмінюваних іменників – сингулятивів все-таки переважають над всіма іншими. Це дає підстави констатувати, що більшість з цих одиниць є термінами різних галузей знань, що мають корпоративний характер.

Література

1. Авдєєва С. Л. Нульова парадигма в сучасній українській літературній мові / С. Л. Авдєєва // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. I. – С. 11–20.
2. Авдєєва С. Морфологічна парадигматика української мови / Світлана Авдєєва // Українська мова. – 2003. – № 3–4. – С. 65–76.
3. Алтицева Л. Ю. Функціонально-семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Алтицева Л. Ю. – К., 2003. – 20 с.
4. Болюх О. В. Парадигматика іменника / О. В. Болюх // Мовознавство. – 1995. – № 4–5. – С. 24–28.
5. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
6. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська ; [за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 398, [2] с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : Бао, 2011. – 992 с.
8. Кашталян О. М. Словозмінна парадигматика українських прізвищ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Кашталян О. М. – Кіровоград, 2010. – 19 с.
9. Ковтюх С. Л. Словозмінна парадигматика українських прізвищ : [монографія] / С. Л. Ковтюх, О. М. Кашталян ; [за ред. С. Л. Ковтюх]. – Кіровоград : ПОЛІСМЕД-Сервіс, 2012. – 258 с.
10. Тараненко О. О. Словозміна української мови / О. О. Тараненко ; Nyiregyhazi foiskola. Ukran es ruszin filologiai tanszek. – Nyiregyhaza : [б. в.] 2003. – 198 с.

Referenses

1. Avdieieva S. L. Nulova paradyhma v suchasniі ukrainskii literaturnii movi | S. L. Avdieieva // Lnhvistychni studii : zb. nauk. pr. – Donetsk : DonNU, 2003. – Vyp. 11. – Ch. I. – S. 11–20.
2. Avdieieva S. Morfolohichna paradyhmatyka ukpainskoi movy / Svitlana Avdieieva // Ukrainska mova. – 2003. – № 3–4. – S. 65–76.
3. Altytseva L. Yu. Funktsionalno-semantychni parametry imennykiv z nepovnoiu chyslovoiu paradyhmoiu : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / Altytseva L. Yu. – K., 2003. – 20 s.
4. Boliukh O. V. Paradyhmatyka imennyka / O. V. Boliukh // Movoznavstvo. – 1995. – № 4–5. – S. 24–28.
5. Vykhovanets I. R. Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti / I. R. Vykhovanets. – K. : Nauk. dumka, 1988. – 256 s.
6. Vykhovanets I. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy / Ivan Vykhovanets, Kateryna Horodenska ; [za red. chl.-kor. NAN Ukrainy Ivana Vykhovanetsia]. – K. : Univ. vyd-vo «Pulsary», 2004. – 398, [2] s.
7. Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys / A. P. Zahnitko. – Donetsk : Bao, 2011. – 992 s.

8. Kashtalian O. M. Slovozminka paradyhmatyka ukrainskykh prizvyshch : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / O. M. Kashtalian. – Kirovograd, 2010. – 19 s.
9. Kovtiukh S. L. Slovozminka paradyhmatyka ukrainskykh prizvyshch : [monohrafiia] / S. L. Kovtiukh, O. M. Kashtalian ; za red. S. L. Kovtiukh]. – Kirovograd : POLISMED-SERVIS, 2012. – 258 s.
10. Taranenko O. O. Slovozminka ukrainskoi movy / O. O. Taranenko ; Nyiregyhazi foiskola. Ukran es ruszin filologiai tanszek. – Nyiregyhaza : [б. в.], 2003. – 198 s.

Фурса Валентина. Словоизменительная парадигматика иноязычных неизменяемых имен существительных. В статье выделены и охарактеризованы словоизменительные парадигмы иностранных несклоняемых существительных в современном украинском литературном языке. Типы парадигм склонения этих существительных систематизированы на основе общности падежных окончаний единственного и множественного числа, классификационной морфологической категории рода, семантики, акцентных особенностей, морфологических изменений и орфографии. Словоизменение несклоняемых существительных иноязычного происхождения составляет разветвленную систему морфологического выражения граммем именных категорий, образуя склонение с нулевой флексией, или именное нулевое склонение. На основе классификационной категории рода, семантических и формальных признаков несклоняемые существительные объединены в восемь парадигм: четыре полные и четыре неполные. Полные семичленные падежно-числовые парадигмы формируют несклоняемые существительные, имеющие формы и единственного, и множественного числа. Неполные семичленные падежно-числовые парадигмы образуют несклоняемые существительные, представленные системой форм одного ряда – единственного или множественного числа.

Ключевые слова: несклоняемые существительные, морфологическая парадигма, словоизменение, граммема, нулевое склонение, падеж, род, сингулятивы, плюративы.

Fursa Valentyna. Inflexion Paradigmatic of Foreign Indeclinable Nouns. The article singled out and points inflectional paradigm indeclinable foreign nouns in modern Ukrainian literary language. Types of noun declension paradigms systematically based on common case endings and singular plural morphological classification category of gender, semantics, accent features morphonological changes and spelling. indeclinable inflections of nouns of foreign origin is complex system for the expression of morphological grams of noun categories, creating a contrast with zero inflection, noun zero or contrast. Based on the classification and semantic category of gender and formal characteristics indeclinable nouns merged into eight paradigms: four full and four incomplete. Full seven-membered paradigms of case-numeric form indeclinable nouns have forms and singular and plural. Incomplete seven-membered paradigms of case-numeric form indeclinable nouns are system forms a row – singular or plural.

Key words: indeclinable nouns, word-declinable paradigm, zero declension, case, pluratives, gender, singularives, word declension.